

af, of de liefde veel in woorden, in verbale betuigingen wordt geuit. Zoals alle uitingen zijn ook deze bij mannen minder effuus dan bij vrouwen: mannen onderling zeggen nooit iets liefs tegen elkaar; vrouwen meer, maar dan is het nog meer een uiting van een oudere tegen een jongere: het moederlijk element speelt hier dan meer een rol. Het eigen terrein van lieve woorden en gezegden is de liefdesverhouding van man tot vrouw en van vrouw tot man; men geeft dan lieve namen, men spreekt zijn liefde uit, men toont zijn verrukking over het lieve wat er in de beminde is. En zoals de vrouw het meest behoefte heeft haar liefde te zeggen, heeft zij ook het meest behoefte de liefde voor haar te horen uiten; zo goed als zij onbevredigd blijft als zij geen tactiele uitingen van liefde ontvangt, blijft er een constante hunkering als haar man haar niet genoeg zegt dat zij lief is en dat hij van haar houdt. De liefde grijpt heel de mens aan en heel de mens wil die liefde uiten en het antwoord van de liefde ontvangen.

III

Na gezien te hebben hoe de liefde zich uit, moeten wij nu gaan beschouwen hoe de liefde zich ontplooit, in de eigen gevoelsfeer wel te verstaan. De ontwikkeling door buiten de liefde zelf liggende activiteiten laten wij hier buiten beschouwing; dat is extern: het gaat ons om de liefde zelf.

Op de eerste plaats moeten wij dan zeggen, dat de ontplooiing van het liefdegevoel noodzakelijk de verhouding tot een ander betreft: het liefdegevoel bestaat juist in het gericht zijn op een ander; in de ontwikkeling er van is dus uiteraard de ander ingesloten.

Men is dan in liefde op een ander gericht, en deze ander neemt, omdat de gevoelsliefde zich ook lichamelijk uit, deze instelling, dit liefdegevoel sensitief waar. Wat zal dit nu in zijn gevoel bewerken? Hij wordt bemind; dat wil voor hem zeggen dat hij voor de beminde persoon een goed is: anders kon deze hem niet liefhebben. De beminde persoon ervaart dit in zijn gevoel, en voor zijn gevoel is dit een behagelijk, een aangenaam iets. Voor ieder mens is het een goed, gewaardeerd te worden; hij is van nature gemeenschapswezen, zijn gevoel vraagt, voor anderen een goed te zijn, en als zodanig erkend te worden. Door de liefde wordt hij dus in zijn zijn bevestigd; zijn natuur verruimt zich en hij wordt meer volledig mens.

Het is dus goed voor de mens bemind te worden; in zijn gevoel zal hij deze liefde aanvaarden en ontvangen, en dit ontvangen is een eerste beantwoording van de liefde: men aanvaardt dan dat men een goed voor de ander is, juist dus wat de ander beleeft. Dit ontvangen geeft dus al een eenheid van gevoel: er is een eerste band van liefde.

Maar deze band van liefde is nog maar zeer on-

volkomen. Het beminnen van de eerste is een opening van diens gevoel naar de ander, is een overgave aan het goed wat deze is. Wanneer de ander dit ontvangt, stelt hij zich in zoverre wel daarvoor open, maar men kan dit, op zich genomen, nog geheel als eigen goed beleven, zodat men toch in zichzelf opgesloten blijft en zich niet voor de ander opent.

Dit zichzelf openen voor de ander is de tweede phase in de ontwikkeling van het liefdegevoel; en het is een phase die natuurlijkerwijze volgen zal. De bevestiging immers, die van de liefhebbende mens door zijn liefde uitgaat, is een goed voor de beminde persoon; degene van wie die bevestiging uitgaat, is dan evenzeer gevoelsmatig een goed voor de beminde: men kan de liefdesuiting niet van haar subject scheiden. Dit heeft dan onmiddellijk ten gevolge, indien hij die liefde ontvangt, dat hij ook de persoon, die hem liefheeft, gaat liefhebben, want deze is juist als zodanig een goed voor hem. De liefde van de een brengt dus via het ontvangen van de liefde uiteraard de wederliefde van de ander voort.

Daarmede komen wij nu in de derde phase van de ontwikkeling van de liefde. Indien er nl. wederliefde is, is er niet meer alleen een gerichtheid van één kant, maar er is ook een gerichtheid van de andere kant, die de eerste gerichtheid adaequaat beantwoordt en opvangt; er is een wederzijdse band die tussen deze twee mensen een echte

gevoelseenheid scheidt. Dit betekent dat zij in hun gevoel over elkaar uitgebreid zijn; zij geven elkaar de ruimte om zich te ontplooien; en dit is juist wat hun natuur verlangt. De mens wil niet alleen zijn, maar één met anderen. Van nature is hij universeel. Dit vindt zijn grond in het feit dat hij een geestelijk wezen is, maar zijn gevoel is geheel door deze universaliteit doortrokken. De liefdeseenheid in gevoel is daarom voor de mens de voleinding van een natuurlijk diep-menselijk verlangen; natuurlijkerwijze geeft deze voleinding dan ook een diepe gevoelsmatige voldoening, een diepe gevoelsmatige vreugde: men is in het bezit van wat men heeft verlangd.

Dit is de natuurlijke ontwikkeling van de gevoelsliefde. Zij richt de mens op een ander: deze gerichtheid kan ontvangen en beantwoord worden en wekt dan wederliefde op; uit deze liefde en wederliefde bloeit dan de vreugde van de liefde open. Heel deze ontwikkeling moet vanzelf verlopen: men moet in de gevoelssfeer blijven en niet actief ingrijpen. De liefde is een geschenk dat men ontvangt; men eigent het zich niet toe.

Na deze summier uitzetting willen wij nu deze fasen van het liefdeproces nader gaan beschouwen.

Het eerste wat wij dan moeten zien, is de psychische werking in degene die het liefdegevoel voor een ander heeft. Dit liefdegevoel is een na-